

راهکارهایی جهت پرورش ادراک موسیقایی دانش‌آموزان پایه ابتدایی (مطالعه موردی: بازی و سرگرمی)

زهرا آخوندی^{۱*}، رضا افهمی^۲

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد پژوهش هنر دانشگاه تربیت مدرس

۲- دانشیار و عضو هیئت علمی گروه پژوهش و تاریخ هنر دانشگاه تربیت مدرس

Zahra.Akhoundi@modares.ac.ir

چکیده

اهمیت آموزش موسیقی در مدارس و اثربخشی آن بر آموزش و پرورش دانش‌آموزان، علاوه بر تأکید سازمان جهانی یونسکو، توسط پژوهشگران بسیاری در زمینه‌های گوناگون علم تأیید شده است، به گونه‌ای که امروزه در بسیاری از مدارس جهان، آموزش موسیقی به دانش‌آموزان در حال اجرا می‌باشد. در ایران نیز، با توجه به بحث‌های اخیر مبنی بر حضور موسیقی در مدارس و قرارگیری هنر آوایی در کتاب فرهنگ و هنر دوره متوسطه، خلاء آن در پایه ابتدایی، علیرغم حساسیت این دوره در رشد فکری و اجتماعی کودک و شکل‌گیری شخصیت وی، و محدود شدن آن تنها به گروه سرود، محسوس می‌نماید. از این رو، پژوهش حاضر درصدد ارائه راهکارهایی کاربردی در راستای پرورش ادراک موسیقایی دانش‌آموزان از طریق بازی و سرگرمی در مدارس ابتدایی است. بدین منظور، از روش توصیفی-تحلیلی و منابع کتابخانه‌ای استفاده شده و در نهایت بازی‌ها و سرگرمی‌های موسیقایی به دو دسته کلی بازی‌های باقاعده، با قابلیت آموزش مبانی موسیقی، و بازی‌های بی‌قاعده با قابلیت پرورش ادراک موسیقایی دانش‌آموزان پایه ابتدایی تقسیم شده است.

واژگان کلیدی: آموزش و پرورش، آموزش موسیقی، مدارس ابتدایی، بازی و سرگرمی.

۱- مقدمه

امروزه، تدوین راهبردهای آموزشی جامع با هدف «توسعه انسانی کودکان» نقش مهمی یافته است و در این میان آموزش موسیقی، با توجه به اهمیت آن در افزایش ضریب هوشی، مهارت‌های شنیداری، خواندنی و زبانی، رشد عاطفی-شناختی و تأثیر چشمگیر در موفقیت اجتماعی، تحصیلی، شخصی و ... کودک (Hallam, 2016; Hallam, cross & Thaut, 2011) جایگاه ویژه‌ای به خود اختصاص داده است، بطوری که در نظام آموزش و پرورش، به موضوع مورد توجه بسیاری از نظریه‌پردازان و مربیان در سرتاسر جهان تبدیل شده و نه تنها در قالب برنامه‌های درسی بیشتر کشورها مورد پذیرش قرار گرفته، بلکه مربیان بیشماری آن را جزء لاینفک یک سیستم آموزشی نیز تلقی می‌کنند؛ چرا که آموزش دانش‌آموزان زمانی که با روح و روان آنها پیوندی نداشته باشد، ناقص و مخدوش است و موسیقی در این زمینه، با ایجاد جذبه، برانگیختگی و احساس شور و شغف در دانش‌آموزان و شکستن قالب خشک و بی‌روح آموزش و پرورش، راهگشاست. همچنین، به دلیل تأکید مدارس ابتدایی بر روی روش‌های گروهی یادگیری، موسیقی به دلیل حادث شدن در یک مجموعه مشارکتی، قطعاً یک موضوع درسی سازنده است (امینی، ۱۳۸۳: ۱۴۱-۱۴۳). اما نباید این نکته را از نظر دور داشت که هدف اصلی آموزش موسیقی کودکان در مدارس ابتدایی، کسب مهارت خوانندگی، نوازندگی، تئوری موسیقی و بطورکلی نابعه‌پروری مدنظر ابتدای قرن بیستم نیست (سالم و محمدپور،

۱۳۸۵؛ پورمندان، ۱۳۷۸: ۷۸)، بلکه بر جنبه‌های دیگری همچون خلاقیت، نوآوری، ارتباط و همکاری، کسب و گسترش تجارب موسیقایی فراگیر، به‌منظور آماده‌سازی کودک برای آینده، تأکید ورزیده (Goldman & Zielezinski, 2016; Cabedo, 2016; John, Cameron & Bartel, 2016; mas & Díaz-Gómez, 2016) و شیوه آموزش به رویکردهایی باز، تعاملی و کودک محور بدل گشته است. ازطرفی دیگر، با تأمل در گفته‌های صاحب‌نظران می‌توان دریافت که بازی و سرگرمی در دوران کودکی بهترین نقش را در آموزش، شناخت و یادگیری دارد و بازی را می‌توان یک امکان آموزش طبیعی و غیرمستقیم^۱ قلمداد کرد (رحمنی، ۱۳۷۸: ۴۵).

بنابراین، با توجه به آنچه بیان گردید، مقاله حاضر درصدد تبیین راهکارهایی موثر و کارآمد جهت پرورش ادراک موسیقایی دانش‌آموزان از طریق بازی و سرگرمی، با قابلیت کاربست در مدارس ابتدایی توسط معلمان، می‌باشد. که بدین‌منظور از روش توصیفی که قصدش تبیین فرصت‌ها و تجارب یادگیری موسیقی است؛ و روش تحلیلی با هدف بررسی شیوه‌هایی که در خود این تجربه‌ها را داراست، بهره گرفته شده است. اطلاعات این مقاله از مراجع کتابخانه‌ای گردآوری شده و تجزیه و تحلیل نهایی، به قصد ارائه راهکارهایی کاربردی و مؤثر برای استفاده معلمان در مدارس ابتدایی جهت پرورش ادراک موسیقایی دانش‌آموزان به‌وسیله بازی و سرگرمی می‌باشد.

۲- تعلیم و تربیت موسیقایی در مدارس

در آموزش موسیقی به کودکان، باید ساده‌ترین و مناسب‌ترین راه‌ها با توجه به شرایط ذهنی آنها انتخاب شود تا با حداقل فشار و تنش، بیشترین نتایج حسی و حرکتی حاصل آمده و کودک علاوه بر بهره‌گیری از موسیقی، از آن لذت نیز ببرد. پس از هفت سالگی کودکان به دلیل آنکه گام‌به‌گام به درک ثابتی از مفاهیم، از جمله مقدار، اعداد، زمان، مساحت و حجم می‌رسند، آمادگی می‌یابند تا اوزان و ریتم‌های مختلف موسیقی را منطقی بیاموزند و روابط عددی آن را درک کنند و منطق ساخت ملودی را بهتر فهمیده و حتی بطور منطقی خود نیز ملودی و آهنگ بسازند (زاده‌محمدی، ۱۳۸۰: ۷۹-۸۱). بنابراین، تربیت موسیقایی، به‌عنوان یکی از حوزه‌های محتوایی تربیت هنری، با توجه به ارزش‌ها و کارکردهای آن در قالب ارزش زیبایی‌شناسانه و بیانگرانه، ارزش‌های فرهنگی و شخصی، ارزش‌های درمانی و ارزش‌های تفریحی، باید از همان آغاز شکل‌گیری شخصیت و رشد ذهنی، عاطفی، روانی و حرکتی کودکان مورد توجه جدی برنامه‌ریزان، به‌خصوص برنامه‌ریزان دوره ابتدایی، قرار گرفته و فرصت‌های یادگیری موسیقی باید بسترهای لازم را برای انجام فعالیت‌هایی نظیر اجرا و آوازخواندن، آهنگ‌سازی، گوش‌کردن و ارزیابی کردن فراهم آورد (امینی، ۱۳۸۳: ۱۴۳-۱۴۷).

۳- فرصت‌ها و تجارب یادگیری موسیقی

با توجه به مطالب ارائه شده، فرصت‌ها و تجارب یادگیری مربوط به موسیقی را می‌توان به ترتیب زیر ارائه داد:

- ۱- تجربه گوش‌کردن^۲: اساساً گوش‌کردن در تمام مهارت‌های موسیقی نظیر خواندن، نواختن، ساخت موسیقی، حرکت‌کردن، یک مهارت مهم است. ازاین‌رو معلمان، باید امکان شنیدن صداهای واقعی مختلف را برای دانش‌آموزان فراهم نمایند تا آنان به تجزیه و تحلیل، مقایسه و ایجاد تمایز و تفاوت میان آنها و ارائه واکنش و پاسخ مناسب بدان بپردازند.
- ۲- تجربه حرکت‌کردن^۳: حرکت در کسب مفاهیم موسیقایی بسیار مهم است، چرا که دانش‌آموز تمامی بدن خود را برای کشف کردن و بیان نمودن و نشان‌دادن حالت‌های مختلف و ابراز تغییرات در ضرب آهنگ‌ها بکار می‌برد.
- ۳- تجربه آوازخواندن^۴: این تجربه بیانگر عواطف درونی بوده و برای رشد گفتاری دانش‌آموزان مهارتی مهم است.
- ۴- تجربه نواختن^۵: این تجربه فرصت‌هایی را برای دانش‌آموزان جهت شنیدن فراهم می‌کند و صداهای مختلفی از این طریق تولید می‌شود. البته ضرورت دارد که تجهیزات کلاسی، فرصت‌هایی را برای دانش‌آموزان فراهم سازند تا آنها موسیقی خاص خود را بسازند.

۵- تجربه آفرینش؛ از طریق مشارکت در تجارب گوش کردن، حرکت کردن، خواندن و نواختن است که فراگیران دوره ابتدایی قادر به آفرینش می‌شوند. به عبارت دیگر، هنگام آفرینش هنری، دانش‌آموزان مجموعه اساسی از تجارب و مهارت‌های موسیقایی را بکار می‌گیرند (امینی، ۱۳۸۳: ۱۴۷-۱۴۸).

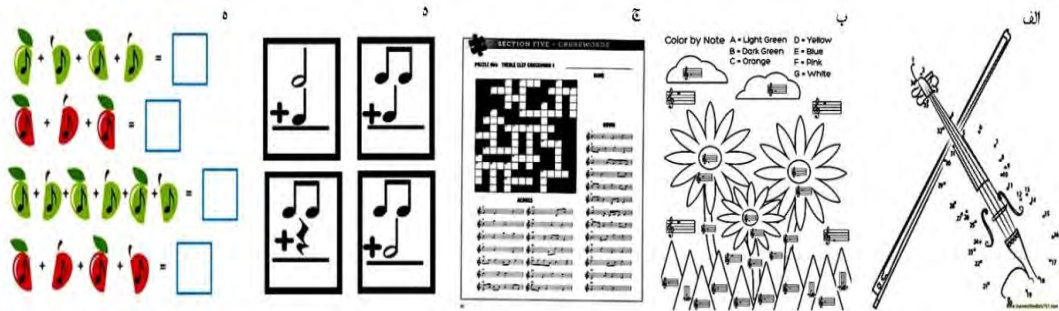
بدین ترتیب، در ادامه برای دستیابی به تجارب موسیقایی بالا به ارائه راهکارهایی از طریق بازی و سرگرمی می‌پردازیم.

۴- بازی و سرگرمی

بازی و سرگرمی جزئی جدایی‌ناپذیر از زندگی و اعمال انسان به شمار می‌آید و اهمیت آن در دوران کودکی بسیار حیاتی بوده و برابر با بهداشت، تغذیه و مسائل عاطفی کودک است (رحمنی، ۱۳۷۸: ۳۵). همچنین بازی و سرگرمی دارای ارزش‌های فوق‌العاده زیادی همچون ارزش‌های جسمانی، ارزش‌های عاطفی و درمانی، ارزش‌های یادگیری و ارزش‌های اجتماعی می‌باشد (همان: ۴۳-۴۷). آلفرد آدلر، روان‌شناس معروف، معتقد است که هرگز نباید به بازی‌ها به‌عنوان روشی برای وقت‌کشی نگریست. بازی کردن برای کودک مساوی با صحبت کردن برای یک بزرگسال است و بازی و اسباب‌بازی کلمات کودکان هستند (سلمان، ۱۳۷۲: ۲۲). فردریش فروبل، معلمی آلمانی که وی را پیامبر اسباب‌بازی لقب داده‌اند، نیز تأکید بر یادگیری از طریق بازی و سرگرمی داشت (اکسلین، ۱۳۶۹: ۱۰)؛ چراکه کودک از طریق انواع بازی و سرگرمی، به‌گونه‌ای دلخواه به اخذ معلومات و درک مطالب تازه می‌پردازد و به تجدیدنظر، اصلاح و توسعه تجربیات و کسب مهارت‌ها نائل می‌شود و از این طریق جهت شرکت در زندگی واقعی آماده می‌گردد (میرزابیگی، ۱۳۷۰: ۵۰-۵۱). در میان سرگرمی‌های سازنده نیز، اصولاً هنر -در اشکال مختلف خود- به‌تنهایی کودک را سرگرم نموده و او را مشغول به کاری می‌کند که نتایج خلاقه و سازنده (آفرینشگری) فراوانی در پی دارد. عمده سرگرمی‌های کودکان را می‌توان در فعالیت‌های هنری و کارهای دستی خلاصه کرد (رحمنی، ۱۳۷۸: ۷۴). بنابراین، می‌توان در پرورش ادراک موسیقایی دانش‌آموزان در مدارس نیز از انواع بازی‌ها و سرگرمی‌های مرتبط با موسیقی استفاده کرد که در ادامه به انواع چندی از این بازی‌ها و سرگرمی‌ها اشاره خواهد شد.

۴-۱- بازی از طریق وسایل کمک آموزشی

وسایل کمک آموزشی، اشیاء، وسایل و ابزاری هستند که بخشی از آموزش محسوب شده و امر یاددهی و یادگیری را سریع‌تر، آسان‌تر، بهتر، بادوام‌تر و مؤثرتر گردانده (کلاهدوزی، ۱۳۸۶: ۱۵۵؛ شعبانی، ۱۳۸۶) و عامل افزایش بازده آموزشی از لحاظ کمتی و کیفی می‌شود (احمدیان، ۱۳۶۴). فردانش (۱۳۷۳) و کنعانی (۱۳۷۱) از جمله صاحب‌نظرانی می‌باشند که معتقد بر جنبه‌های تسهیل‌کننده این‌گونه وسایل در یادگیری هستند. بنابراین، یکی از انواع این وسایل کمک آموزشی، بازی‌ها هستند، که معلمان می‌توانند از آن برای پرورش ادراک موسیقایی دانش‌آموزان بهره بگیرند.

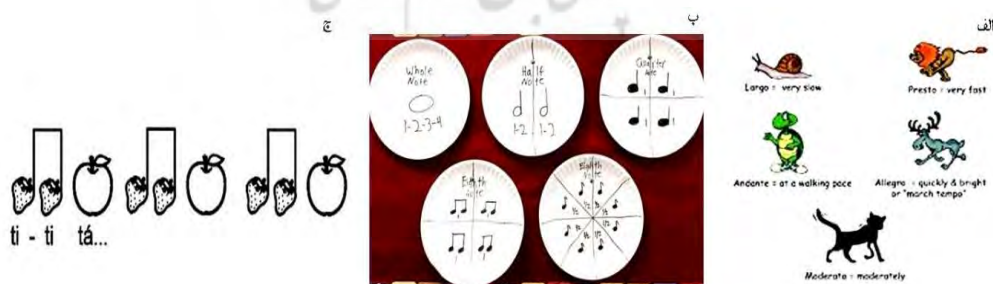

تصویر ۱- انواع مختلف بازی‌های کمک آموزشی برای پرورش ادراک موسیقایی دانش‌آموزان

نمونه‌ای از این بازی‌ها، چنانچه در تصویر ۱ مشاهده می‌شود، می‌تواند از بازی‌های ساده‌ای مانند ترسیم خطوط به ترتیب اعداد (با تصویر نهایی ادوات موسیقی یا اشکالی مرتبط با آن) (تصویر ۱-الف) یا رنگ‌آمیزی درون تصاویر مطابق با دستورالعمل-هایی که به شکل نُت‌ها ظاهر شده‌اند (تصویر ۱-ب)، باشد؛ تا بازی‌هایی تعمقی‌تر نظیر جدول (تصویر ۱-ج)، سودوکو، ماروپله و انواع دیگر بازی‌های کاملاً آشنا که این‌بار به‌وسیله علائم و نشانه‌های موسیقایی بیان شده‌اند. حتی می‌توان از جمع و تفریق کشش‌های متفاوت نُت‌ها نیز بهره بُرد (تصویر ۱-د، ه)، که علاوه بر پرورش ادراک موسیقایی دانش‌آموزان به شیوه‌ای غیرمستقیم به درک ریاضی آنها نیز کمک می‌کند.

۴-۲- بازی از طریق تداعی معانی

براساس تداعی معانی، افکار، اندیشه‌ها، مفاهیم، احساسات و واژه‌هایی که قابلیت فراخوانی یکدیگر را داشته باشند، بر مبنای قانون تشابه، مجاورت، تضاد و ... یکدیگر را تداعی می‌کنند. چگونگی شکل‌گیری آن را گروهی ناشی از تجربه فرد، برخی ناشی از الهام و بعضی ناشی از فرایند روانی تداعی که خود ریشه در تخیل دارد، دانسته‌اند (خوارزمی، ۱۳۹۴: ۶۲). این شیوه یک روش در آموزش و یادگیری محسوب می‌شود که می‌توان از طریق آن بسیاری از مفاهیم موسیقی نظیر ریتم (وزن)، کشش زمانی^۷ (اجرای کوتاه یا طولانی صدا)، شدت صداها^۸ (بلند یا آهسته)، سرعت^۹ (تند یا کند) و ... را آموزش داد.

تصویر ۲- راهکارهایی برای تداعی معانی؛ الف- سرعت، ب- کشش زمانی، ج- انواع نُت‌ها (گرد و چنگ)

در کاربست تداعی معانی در آموزش موسیقی می‌توان برای آشنایی معلمان به نمونه‌های زیر اشاره داشت:

- سرعت در موسیقی: استفاده از سرعت مختلف حیوانات (حرکت آهسته و آرام حلزون تداعی‌گر سرعت لارگو^{۱۰} (سرعت بسیار کند) و دویدن یک پلنگ تداعی‌گر پرستو^{۱۱} (سرعت بسیار تند در موسیقی) (تصویر ۲-الف) یا حرکت آهسته تا تند معلم یا دانش‌آموز برای نشان دادن طیف گسترده سرعت موسیقی از آهسته تا تند.

- کشش زمانی هر نُت: استفاده از یک دایره کامل یا حتی یک میوه گرد (دایره کامل تداعی گر «نُت گرد»، نصف دایره تداعی گر «نُت سفید» و ...) (تصویر ۲-ب) یا استفاده از شمارش اعداد (هر «نُت گرد» چهار شماره، هر «نُت سفید» دو شماره، هر «نُت سیاه» یک شماره و ...).
- نُت‌های موسیقی: تشبیه نُت‌ها به میوه‌ها (تشبیه «نُت گرد» به یک میوه گرد، مثل سیب یا پرتقال و تشبیه «نُت چنگ» به گیلان) (تصویر ۲-ج).
- شدت صدا: استفاده از اصوات انسانی (از پیچ تا فریاد) یا طیفی از ضربات مختلف از آهسته تا بلند بر روی میز. به‌همین‌روال، در مفاهیم دیگری چون رنگ صوتی^{۱۲}، بافت موسیقی^{۱۳} و ... نیز معلّم و دانش‌آموز می‌توانند به‌واسطه ذوق و خلاقیت خود از تداعی‌های متنوع و نوآورانه‌ای استفاده کنند.

۳-۴- بازی‌های ریتمیک و شاد

در اینجا به معرفی سه بازی معروف موسیقایی با عناوین، بادی پرکاشن (تصویر ۳-الف)، کلپینگ گیم (تصویر ۳-ب) و یوریتیمیک (تصویر ۳-ج) می‌پردازیم، که مخصوصاً به ادراک ریتمیک دانش‌آموزان کمک می‌کند. بطوری‌که معلّمان و دانش‌آموزان می‌توانند با بکارگیری آنها به انواع متفاوت و خلاقانه‌ای از ریتم‌ها دست یابند.

تصویر ۳- بازی‌های ریتمیک و شاد: الف- بادی پرکاشن، ب- کلپینگ گیم، ج، یوریتیمیک

- بادی پرکاشن^{۱۴} یا بدن کوبه: در این بازی، بدن به‌عنوان یک ساز کوبه‌ای در نظر گرفته می‌شود که هر قسمت آن می‌تواند صدای خاصی را تولید کند. بطور سنتی بادی پرکاشن دارای ۴ صدای اصلی است: ۱- کوبیدن پای راست، چپ یا هر دو بر روی زمین یا هر سطح رزونانسی دیگر، ۲- نواختن روی ران پای راست، چپ یا هر دو با کف دست‌ها، ۳- دست زدن، ۴- بشکن زدن (تصویر ۳-الف). می‌توان برای آموزش آن از شعر زیر نیز بهره گرفت:
آموزگار: دو تا پا دارم من، گوش کن تو به صدای / شاگردان: پا می‌کوبم، راه می‌روم
آموزگار: دو تا دست دارم من، گوش کن تو به صدای / شاگردان: دست می‌زنم من، دست می‌زنم من
آموزگار: دهانم می‌خواند (می‌خونه)، برایم ترانه / شاگردان: لا لا لا لا، لا لا لا لا
آموزگار: این منم آزادم، می‌خوانم می‌پریم / شاگردان: این منم آزادم، می‌خوانم می‌پریم (سالم و محمدپور: ۱۳۸۵)
- کلپینگ گیم^{۱۵} یا بازی کف زدن: این بازی نوعی از بازی‌های مشارکتی است که عموماً توسط دو نفر یا بیشتر در هر رده سنی فارغ از جنسیت، بازی می‌شود. در این بازی، کف زدن به عنوان همراهی‌کننده ریتمیک شعر یا آواز در نظر گرفته می‌شود. بنابراین، دانش‌آموز می‌تواند بطور انفرادی یا گروهی، برای هر شعر، سرود، آواز و یا حتی کلمات بی‌معنا، با دست زدن ریتم بخصوصی را تولید کند (تصویر ۳-ب). برای نمونه می‌توان از انواع کف زدن

بطور انفرادی یا گروهی در بازی زیر بهره گرفت: بچه‌ها دور هم می‌نشینند و یکی اوستا می‌شود و درحالی که دو انگشتی دست می‌زنند و می‌خوانند:

گری گری‌ها، گری گری

اوستا: گری گری‌ها، گری گری، من می‌روم اوستاگری (به اولین نفر) تو می‌روی چی چی گری؟

بچه‌ها: گری گری‌ها، گری گری.

اولی: گری گری‌ها، گری گری. تو می‌روی اوستاگری، من می‌روم کوزه‌گری.

بچه‌ها: گری گری‌ها، گری گری.

دومی: او می‌رود اوستاگری، من می‌روم کوزه‌گری. من هم می‌رم شیشه‌گری.

بچه‌ها: گری گری‌ها، گری گری.

و به این ترتیب ریخته‌گری، سفالگری، رفتگری، زرگری و ... (آذر، ۱۳۷۳: ۲۵۸)

- یوریتیمیک^۴: این بازی براساس بازگشت دوباره به ریتم‌های طبیعی بشر و پرورش هماهنگی میان بدن و ذهن استوار است (امیری، ۱۳۸۸). در این بازی، معلم می‌تواند با نواختن یا پخش کردن هر نوعی از موسیقی، از دانش‌آموزان بخواهد که احساس و ادراک خود را همزمان با موسیقی در حال پخش، با بدن خود به معرض اجرا قرار دهند؛ حرکات بدن نظیر دویدن، راه رفتن روی پاشنه پا، پنجه پا و ... انجام حرکاتی مانند تقلید از پرواز پرندگان، یورتمه اسب و ... (سالم و محمدپور، ۱۳۸۵). این بازی به نسبت دو بازی پیشین، از فرمی بداهه‌گونه و کاملاً آزاد بهره می‌گیرد (تصویر ۳-ج).

۴-۴- بازی‌های آزاد و ابداعی

این نوع بازی‌ها کاملاً به ذوق و خلاقیت معلم و دانش‌آموز بستگی دارد و می‌تواند ملهم از بازی‌های آشنا و معمولی هر روزه دانش‌آموزان باشد که به طریقی با آلات و نشانه‌های موسیقی در ارتباط هستند^{۱۷} (تصویر ۴).

تصویر ۴- بازی‌های آزاد و ابداعی

۴-۵- ترکیب موسیقی با نقاشی و جنبه‌های اجرایی

بطور یقین خود کودکان نقاشی را شکلی از بازی به‌شمار می‌آورند و با اشتیاق به آن می‌پردازند و به اندازه‌ای که در تنهایی خود با اسباب‌بازی‌هایشان بازی می‌کنند و مجذوب آن می‌شوند، از نقاشی خود نیز لذت برده و خود را با آن سرگرم می‌کنند (رحمنی، ۱۳۷۸: ۷۵-۷۶). بنابراین، برای پرورش ادراک موسیقایی دانش‌آموزان می‌توان از ترکیب موسیقی با هنرهای دیگر نظیر نقاشی بهره گرفت که در زیر به نمونه‌هایی از آن اشاره می‌شود.

تصویر ۵- ترکیب موسیقی با نقاشی

- نقاشی کردن موسیقی: در این مورد می‌توان از انواع موسیقی‌های مناسب سن دانش‌آموز استفاده کرد. بدین صورت که همزمان با پخش موسیقی مناسب، از دانش‌آموز درخواست شود که تمام درک روحی و ذهنی خود از موسیقی شنیده شده را بر روی کاغذ ترسیم کند. تصویر ۵-الف، نشان‌دهنده ادراک یک کودک از قطعه پرواز زنبور عسل ریمسکی کورساکف^{۱۸} است.
- دانش‌آموز را تشویق کرده تا نقاشی‌هایی ترسیم کند که در آن از علائم، نشانه‌ها، نُت‌ها، سازهای موسیقی و ... بهره بگیرد. چنانچه در تصویر ۵-ب، ج، د، نقاشی‌هایی با استفاده از آلات موسیقی، نُت‌ها، ساز پیانو و پنج خط حامل موسیقی ترسیم شده است.
- موسیقی محیط پیرامون (موسیقی طبیعت): از دانش‌آموز بخواهیم که به‌دقت به اصوات محیط پیرامون خود گوش داده و سپس به ترسیم آن اصوات بپردازد. در این مورد می‌توان از نام‌آواها^{۱۹}، نظیر اصواتی چون بوق، ترق، توروق، جلز ولز، زنگ، شُر شُر آب، خش خش برگ و ... یا صدای حیوانات مانند وزوز زنبور، قارقار کلاغ، جیک-جیک گنجشک‌ها و ... استفاده کرد، که هر روز دانش‌آموزان در محیط پیرامون خود آنها را به کرات می‌شنوند (تصویر ۶-الف). این نقاشی‌ها می‌توانند در دل خود روایت یا داستانی را نیز نقل کنند و دانش‌آموز پس از ترسیم این اصوات به اجرای آنها در کلاس نیز بپردازد (تصویر ۶-ب، ج)، چراکه این‌گونه نقاشی‌ها در حکم نُت‌نویسی موسیقایی هستند که دانش‌آموز خود آن را ابداع کرده و به‌وسیله آن به خلق موسیقی به زبان خود دست زده، که می‌تواند به تنهایی یا با مشارکت همکلاسی‌هایش آن را به معرض اجرا یا نمایش عمومی بگذارد.

تصویر ۶- استفاده از نام‌آواها و اصوات محیطی در نقاشی

همین‌طور می‌توانیم از انواع شعرهایی که در آنها از نام‌آواها بهره‌برده شده نیز استفاده کنیم و با خواندن شعر، سرود یا آواز از دانش‌آموز بخواهیم که آن را ترسیم کند. مانند:

پلیک، پلیک بارون می‌آد رو پشت بوم / پلیک، پلیک بارون می‌آد تو جنگل

هوهو باد می‌وزه پشت سر / هوهو باد می‌بره برگ زرد (پورمندان، ۱۳۷۸: ۸۰)

این شعر با قدرت تصویرسازی بالا و کاربست نام‌آوا به سادگی می‌تواند در پرورش ادراک موسیقایی دانش‌آموزان، که قسمت اعظم آن را اصوات تشکیل می‌دهد، بکار گرفته شود.

۴-۶- ترکیب موسیقی با فعالیت‌های هنری و خلاقه دیگر (نظیر کاردستی، گلاژ و ...)

فعالیت‌ها و برنامه‌های هنری و خلاقه برای کودکان، از توان آموزشی و پرورشی پُر اهمیتی برخوردار است (میرزابیگی، ۱۳۷۰: ۶۸). در این زمینه، ترکیب موسیقی با هنرهای خلاقه، زمینه شکوفایی خلاقیت بسیاری را در زمینه پرورش موسیقایی و نوآوری‌های پس از آن برای معلم و دانش‌آموزان مهیا می‌سازد. برای مثال از این هنرهای خلاق، می‌توان از گلاژ نام برد که هنری تلفیقی بوده و در آن برای ایجاد پیامی جدید (یا فقط بیان زیبایی) از چسباندن لوازم گوناگون استفاده می‌شود. لوازم مورد استفاده در گلاژ، شامل بسیاری از اشیاء دست‌ساز یا طبیعی مانند جعبه‌های مقوایی، پلاستیکی یا سایر اشیاء پیش پا افتاده و دورریختنی و ... است (دالوندی، ۱۳۸۹: ۱۵۰-۱۶۰).

تصویر ۷- ترکیب موسیقی با گلاژ و کاردستی

برای همین، می‌توان از آن به سادگی در پرورش ادراک موسیقایی دانش‌آموزان بهره گرفت. برای مثال در تصویر ۷-الف مشاهده می‌شود که چگونه کشش زمانی هر نُت بصورت کاملاً خلاقانه بوسیله کاغذهای رنگی، در قالب خورشید، ابر و درخت نشان داده شده است؛ یا یکی از سرگرمی‌های مورد علاقه کودکان، جمع‌آوری اشیاء و مواد طبیعی و وسایل دورریختنی است، که با اطلاعات و امکانات اندکی می‌توان آنها را به وسایل بازی و سرگرمی بدل ساخت که علاوه بر شکوفایی خلاقیت، به ارتباط بیشتر دانش‌آموز با محیط پیرامونش نیز منجر گردد (رحمنی، ۱۳۷۸: ۱۰۷). چنانچه در تصویر ۷-ب، ج، د، شاهد ساخت سازهایی چون گیتار، طبل و سنج، با اشیایی دورریختنی نظیر دستمال کاغذی، سطل خالی و سی‌دی هستیم که علاوه بر آشنا ساختن دانش‌آموزان با سازها و نحوه نواختن آنها، منجر به بینش خلاقانه و نامحدود دانش‌آموزان در ارائه راهکارهایی موثر و کارا در پرورش ادراک موسیقایی می‌شود.

۵- تجارب یادگیری موسیقی از طریق بازی و سرگرمی

همانگونه که از جدول شماره ۱، که حاصل موارد ارائه شده در قسمت‌های پیشین است، بر می‌آید، فرصت‌ها و تجاربی که بایستی در پرورش ادراک موسیقایی دانش‌آموزان پایه ابتدایی مدنظر داشت، از طریق بازی و سرگرمی قابل یاددهی و یادگیری هستند و این بازی‌ها و سرگرمی‌ها علاوه بر سادگی اجرای آنها توسط معلم و فراهم‌سازی لذت و شادی برای دانش‌آموزان، موجب ایجاد نگاه متفاوت آنها نسبت به محیط پیرامون، افزایش قدرت شنیداری، اجرایی، ترسیمی، بهبود کار گروهی و تعامل با همکلاسی‌ها، معلمان و محیط پیرامون نیز می‌شود.

جدول ۱- تجارب یادگیری موسیقی از طریق بازی و سرگرمی؛ مآخذ: (نگارندگان)

تجارب یادگیری	راهکارهای ارائه شده از طریق بازی و سرگرمی
تجربه گوش دادن	<ul style="list-style-type: none"> ایجاد امکان شنیدن صداهای طبیعی مختلف برای دانش آموز (موسیقی پیرامون، نام آواها و ...) گوش دادن به هر صدایی که خود دانش آموز مسبب تولید آن است (بادی پرکاشن، کلپینگ و ...)
تجربه حرکت کردن	<ul style="list-style-type: none"> بکارگیری تمامی بدن دانش آموز برای نشان دادن حالت‌های مختلف ضرب آهنگ‌ها (یوریتیمیک) استفاده از انواع بازی‌های آزاد و ابداعی ترکیب موسیقی با جنبه‌های اجرایی و نمایشی
تجربه آواز خواندن	<ul style="list-style-type: none"> انواع فعالیت‌های آوازی توسط دانش آموز (سرود و ...) خواندن نام آواها و اصوات پیرامون، شعر و ...
تجربه نواختن	<ul style="list-style-type: none"> بادی پرکاشن (استفاده از بدن به عنوان یک ساز کوبه‌ای) کلپینگ گیم (کف زدن) نواختن با سازهای ابداعی فراهم‌سازی تجهیزات کلاس و موقعیت‌هایی برای تولید صدا با هر وسیله ممکن
تجربه آفرینش	<ul style="list-style-type: none"> ساخت ساز با هر وسیله ممکن (مواد دورریختنی و پیش پا افتاده و ...) ساخت قطعه موسیقی با زبان شخصی نگارش قطعه موسیقی از طریق نت‌نویسی ابداعی خود (نقاشی نام آواها و اصوات محیط و ...)

نتیجه‌گیری

مقاله حاضر نشان می‌دهد که بازی‌ها و سرگرمی‌های مرتبط با موسیقی را می‌توان به دو دسته کلی بازی‌های باقاعده (سفت و سخت) و بازی‌های بی‌قاعده (آزاد و منعطف) تقسیم کرد. بازی‌هایی که از طریق وسایل کمک آموزشی و تداومی معانی حاصل می‌شوند، همچنین بازی‌ها و سرگرمی‌هایی چون بادی پرکاشن و کلپینگ گیم، به دلیل آنکه از قواعد خاص خود پیروی کرده و نتایج قابل پیش‌بینی‌ای را نیز در بر می‌گیرند، را می‌توان بازی‌های باقاعده برشمرد که از آنها برای آموزش مبانی موسیقی نظیر تئوری موسیقی، ریتم، سازشناسی و ... در سطوح پایین به دانش‌آموزان می‌توان سود برد؛ و بازی‌ها و سرگرمی‌های دیگری نظیر بازی‌های آزاد و ابداعی، یوریتیمیک، ترکیب موسیقی با نقاشی و جنبه‌های اجرایی و فعالیت‌های خلاقه دیگر هنری را به دلیل آزادی، انعطاف و سیالیتی که نتایج آن را غیرقابل پیش‌بینی می‌سازد، جزء بازی‌ها و سرگرمی‌های بی‌قاعده برشمرد که در پرورش ادراک موسیقایی دانش‌آموزان بسیار مثر می‌باشد. اما نکته قابل اشاره، نامحدود بودن و آزادی عمل بسیار این بازی‌ها و سرگرمی‌هاست که می‌تواند زمینه‌سازی برای روش‌های ابداعی و خلاقه توسط معلمان و دانش‌آموزان شود و دامنه وسیعی از بازی‌ها و سرگرمی‌های بدیع مرتبط با موسیقی را پدید آورند.

پی‌نوشت‌ها

^۱ در آموزش غیرمستقیم، هر کودکی هر قدر که بتواند و بخواهد کشف می‌کند و یاد می‌گیرد؛ محدوده‌ای برای او تعیین نمی‌شود، کودک در فعالیت‌هایش آزادی بیشتری داشته و آموزش برایش جنبه بازی و سرگرمی پیدا می‌کند؛ می‌تواند خودش برنامه‌اش را تنظیم کند و پرسش‌های گوناگون در زمینه آنچه فهمیده و کشف کرده است، طرح کند.

² Listening Experience

³ Movement Experience

⁴ Singing Experience

⁵ Playing Experience

⁶ Creating Experience

⁷ Duration

⁸ Dynamics

⁹ Tempo.

¹⁰ Largo

- ¹¹ Presto
¹² Timbre
¹³ Texture.
¹⁴ Body Percussion
¹⁵ Clapping Game
¹⁶ Eurythmics^۴.

مبدع این روش امیل ژاک-دالکروز (۱۸۶۵-۱۹۵۰)، آهنگساز، نوازنده و آموزگار سوئسی است.

^{۱۷} از انواع دیگر بازی‌های مرتبط با موسیقی می‌توان به بازی‌های آوازی خانم سودابه سالم که عناصر موسیقایی حرکت و کلام آنگین را درهم آمیخته و قصه‌های حرکتی فریبرز رستمی نیز اشاره کرد.

^{۱۸} Nikolai Rimsky-Korsakov.

^{۱۹} Onomatopoeia^۴.

نام‌آوا در زبان‌شناسی به واژه‌هایی گفته می‌شود که از صداهای موجود در طبیعت تقلید شده‌اند، مانند چهچهه، (آسمان) غرمبه، شیهه، ترق، شرشر و امثال آن.

مراجع

- ۱- آذر رسول (۱۳۷۳)، «بازی و اهمیت آن در یادگیری»، چاپ اول، تبریز: انتشارات احرار.
- ۲- احمدیان محمد (۱۳۶۴)، «مقدمات تکنولوژی آموزشی»، تهران: مرکز نوآوری آموزش.
- ۳- اکسلین ویرجینیا می (۱۳۶۹)، «بازی درمانی»، ترجمه احمد حجاران، چاپ دوم، تهران: کیهان.
- ۴- امیری مهدی (۱۳۸۸)، «یوریتیمیک در نظریات اجرایی امیل-ژاک دالکروز»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- ۵- امینی محمد (۱۳۸۳)، «تربیت هنری در قلمرو آموزش و پرورش»، تهران: آبیژ.
- ۶- پورمندان مهران (۱۳۷۸)، «آموزش موسیقی به کودکان (تلاش برای دستیابی به سرمایه‌های بکر حسی)»، مقام موسیقایی، شماره ۴، صص ۷۸-۸۱.
- ۷- خوارزمی حمیدرضا (۱۳۹۴)، «ارتباط مراعات‌النظیر و تداعی معانی و سیر تحول آنها»، پژوهش‌های ادبی و بلاغی، سال چهارم، شماره ۱۳، صص ۵۷-۷۵.
- ۸- دالوندی هلن (۱۳۸۹)، «آموزش هنر در دبستان»، تهران: سمت.
- ۹- رحمنی زهرا (۱۳۷۸)، «بررسی کاربرد هنر در سرگرمی‌های خلاقه کودکان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- ۱۰- زاده‌محمدی علی (۱۳۸۰)، «نکات روانشناختی در آموزش موسیقی کودک»، مقام موسیقایی، شماره ۹، صص ۷۷-۸۳.
- ۱۱- سالم سودابه، محمدپور آیت‌الله (۱۳۸۵)، «آموزش موسیقی در مدارس دوره ابتدایی»، چاپ سوم، تهران: منادی تربیت.
- ۱۲- سلمان زهرا (۱۳۷۲)، «بررسی تأثیر فعالیت‌های بدنی و بازی در تحول ذهنی کودکان پیش دبستانی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: تربیت مدرس.
- ۱۳- شعبانی حسن (۱۳۸۶)، «مهارت‌های آموزشی روش‌ها و فنون تدریس»، جلد دوم، چاپ پنجم، تهران: سمت.
- ۱۴- فردانش هاشم (۱۳۷۳)، «مبانی نظری تکنولوژی آموزشی»، تهران: سمت.
- ۱۵- کلاهدوزی احمد (۱۳۸۶)، «روش‌ها و فنون تدریس»، چاپ اول، تهران: مرکز برنامه‌ریزی و تالیف کتاب‌های درسی، معاونت آموزش دانشگاه امام حسین (ع).
- ۱۶- کنعانی مسعود (۱۳۷۱)، «مقدمات تکنولوژی آموزشی»، مشهد: انتشارات خراسان.
- ۱۷- میرزابیگی علی (۱۳۷۰)، «نقش هنر در آموزش و پرورش و بهداشت روانی کودکان»، تهران: مدرسه.
- 18- Cabedo-Mas, Alberto, & Díaz-Gómez, Maravillas. (2016). Music education for the improvement of coexistence in and beyond the classroom: A study based on the consultation of experts, *Teachers and Teaching*, 22(3), pp. 368-386 .

- 19- Goldman, S., & Zielezinski, M. B. (2016). Teaching with Design Thinking: Developing New Vision and Approaches to Twenty-First Century Learning, In Connecting Science and Engineering Education Practices in Meaningful Ways (pp. 237-262). Springer International Publishing.
- 20- Hallam, S. (2016). The Impact of Actively Making Music on The Intellectual, Social and Personal Development of Children and Young People: A Summary, In Voices: A World Forum for Music Therapy (Vol. 16, No. 2).
- 21- Hallam, S., Cross, I., & Thaut, M. (Eds.). (2011). Oxford handbook of music psychology, Oxford University Press.
- 22- John, B. A., Cameron, L., & Bartel, L. (2016). Creative Musical Play: An Innovative Approach to Early Childhood Music Education in an Urban Community School of Music, Action, Criticism, and Theory for Music Education, 15(3), pp. 21-36.

منبع تمام عکسها: www.pinterest.com

